

zöbök, mert az európai embléma-irodalom alapos ismeretében, elegendő összehasonlító szempont birtokában s az emblématika vizsgálatához szükséges módszer alkalmazásával születtek. A szerző tudott egyébként Varga tanulmányáról, de ahhoz nem tudott hozzáférni.

A magyar kutató számára külön értékes teszi Homann munkáját Zsámboki embléma kiadásainak minden eddiginél pontosabb bibliográfiája (az egyes kiadások és fordítások igen alapos ismertetésével), valamint az a függelék, mely az egyes Zsámboki-emblémáknak a különböző kiadásokban való elhelyezéséről nyújt konkordancia-táblázatot. A Zsámboki szakirodalomra vonatkozó ismereteinket is gazdagítja a kötet; a 76. lapon olvasható 100. jegyzetben egy olyan cikkről értesülünk, mely nem szerepel bibliográfiai kézikönyvünkben: A. Becker: *Jacques Grévin und Joh. Sambucus*. ZfomPh. 24 (1900) 121—122. (Grévin az emblémák francia fordítója volt.)

Végül rezignáltan kell nyugtáznunk az amerikai tudósnak azt a megállapítását, mely szerint érthetetlen, hogy Zsámbokit, korának ezt a kiváló tudósát, s a XVI. századi magyar erudíciónak ezt a legnagyobb alakját, a kutatás ennyire elhanyagolta. Az is meglepő szerinte, hogy mindeddig nem került sor az *Emblemata* facsimile kiadására. Egy jegyzet azonban utal arra, hogy a Georg Olms Verlag tervbe vette az 1566. évi második bővített kiadás hasonmásban való közzétételét. Örvendetes ez a Zsámboki iránt joggal feléledt nemzetközi érdeklődés, de sajnálatos, hogy szülőhazájának tudományossága nem siet ebben élenjárni.

Klaniczay Tibor

Spira György: A negyvennyolcas nemzedék nyomában. Bp. 1973. Magvető K. 393 l. (Élvek és utak)

Nehéz egy eredményekben gazdag történeti kutatómunkát egyetlen kérdésben summázní. Spira György kötete mégis erre a próbálkozásra csábít, nemcsak azért, mert maga is mutat példát erre (Egy halhatatlan szenvedélyről), hanem azért is, mert a változatos témájú, műfajú írások más és más oldalról, különböző eszközökkel ugyanazokat a balítéleteket ostromolják, eredményeik egymást egészítik ki, a kérdésekre kölcsönösen válaszolnak.

A kötet fókuszában nem a *mi történt* adatfeltáró, hanem a *miért így történt* oknyomozó kérdése áll. S hogy a *miértre* választ adhasson, Spira György eddig ismeretlen, részben vagy egyáltalán nem közölt for-

rásokat tár fel, lábjegyzetbe szorítva a főkérdéshez lazábban kapcsolódó adatokat (Egy pillantás a *Hitel* írójának hitelviszonyaira), vagy teljesen elhagyva a csupán szakember-olvasók érdeklődésére számot tartó forrásközlést (A vezérmegye forradalmi választmánya 1848 tavaszán).

Az írások többsége — Spira György képével élve — a történelmi folyamat „ingamozgását” kíséri figyelemmel. Az inga pályájának két végpontját a forradalmi szándékok és a reakció erőfeszítései szabják meg, az eredő a nyugvópont, a megvalósuló eredmények felé mutat. A magyar forradalom nyugvópontját Spira György azokkal a célokkal határozza meg, amelyeket „a liberális nemesség jobbszárnya tűzött maga elé” (31), az inga azonban a Habsburgok birodalom-konzerváló törekvéseitől lengett egészen a Petőfi—Tácsics—Teleki nevével jelzett ellenkező végpontig, hogy végül megállapodjon 1849-nél, amelynek ebben a fel fogásban egyenes folytatása a kiegyezés.

A kötet koncepciója, amely a forradalom feladatait és eredményét ellentmondó szándékok zúrzvarából fogalmazza meg, maga is a szélsőségek konfrontációja során született. Az indító tanulmány (A magyar negyvennyolc jobb megértését keresve) Révai elméletét veti össze az újraértékelést követelők nézeteivel; Révaiat gondolja tovább, és a nemzetiségek, a mérsékelt liberálisok és a Habsburgok mára kacsintó magyarzóinak válaszol a kötet valamennyi írása.

Az inga-pálya szereplői egyformán fontosak a történész számára, de nem egyformán érdeklik a történeti folyamat morális súlyú szituációira igen érzékenyen reagáló író. Éppen ezért szinte természetes, hogy negyvennyolc szereplői közül Széchenyi és Petőfi arcképe bontakozik ki legplasztikusabban a kötet lapjairól. Spira György a *szándék* és *eredmény* erkölcsi mérlegelése mellett a *célok* és *szükségletek* politikusi mércején is megméri hőseit. Ebben az összefüggésben lesz világos Széchenyi életének tragikuma: forradalmi jelentőségű programját a szükségszerűen konzervatív udvar és az arisztokrácia érdekeivel akarja egyeztetni, azt pedig, hogy céljainak megvalósítása a katasztrófa után is lehetséges, csak utolsó nagy felfokozásban látta meg (Széchenyi tragikus útja). Anélkül, hogy Spira György összehasonlítást tenne közöttük, Széchenyi sorsának egy másik tragédia az ellenpontja: Petőfié. Széchenyi ellentmondások között vívódó politikai pályája a forradalom egyértelmű vállalásába torkollik, Petőfi pedig, aki maga volt a forradalom, aki helyzetértékelésében és döntéseiben soha nem tévovázott, önmaga ellen való tettekre és nyilatkozatokra kényszerül: céljait a lehetőségekhez kell mérnie, a radikális terveket a libe-

rális nemesség nélkülözhetetlen szövetsége szelidíti meg (Petőfi kardja).

Az alapkérdéseket feszegető történelmi esszék mellett a kötetben tanulmányok is helyet kaptak, amelyek gazdag adatokkal dokumentálják az esszékben megfogalmazott elveket. A tragikus Széchenyi-portréját a tőkehiánnyal küzdő birtokos vonásai árnyalják (Egy pillantás a Hitel írójának hitelviszonyaira), negyvennyolc jobb megértését széles horizontú vizsgálódás segíti elő. A kötetbe felvett írások egy része a magyar társadalom tagozódásának sajátosságait elemzi. A paraszti földtulajdon alakulásáról szóló cikk adatfeltáró része elsősorban a szakembereknek szól, a következtetésekben azonban a parasztság helyzetének változása fogalmazódik meg, s ez már negyvennyolc felé mutat (a parasztsors Pest megyében a jobbágyfelszabadító forradalom küszöbén). Vita közben felvillan a sajátosan magyar korlátok közé szorított iparosréteg képe (Egy évtizednyi pesti céhtörténet), s a tabló hátterében fény esik a születő munkásság első mozgalmaira is (A negyvennyolcas forradalom hónapjainak munkás-mozgalma a testvér-városokban). A társadalmi körképből világosan következik, hogy miért lett és kellett legyen a nemesség a vezetője a polgári átalakulásért vívott harcnak, s az is, hogy a nemesi vezetés hogyan határozta meg a magyar forradalom sorsát (A negyvennyolcas magyar forradalom sajátosságairól). A kép végül úgy lesz teljes, hogy Spira György tanulmányai nem elégednek meg a belső folyamatok elemzésével, hanem megkeresik azokat a szálakat is, amelyek a magyar forradalmat a Habsburg-birodalomhoz és a nemzetiségek mozgalmaihoz fűzik (Engels és a magyar negyvennyolc, Az osztrák—magyar kiegyezés történelmi alapjairól). Csak sajnálni tudjuk, hogy lezárásként nem olvashatjuk újra ebben a kötetben is a „nagy nap” történetét (Petőfi és kora 1970).

Befejezésül — tudományos mű méltatásában talán szokatlan módon — néhány szót az előadásmódról. Spira György stílusában nyoma sincs a száraz tudományoságnak. Írásait nem lehet fél-szívvel, fél-szemmel olvasni; gondolat- és zárójelekkel tűzdelt mondatai nem ritkán 15—20 sorosak, de a logikai sor fontos pontjain kiemelt kötőszók, ritmusosan ismétlődő fordulatok vezetik az olvasót, s minden szaván, minden mondatán átsüt a szenvedélyes érdeklődés témája és hősei iránt. Ennek a szenvedélynek köszönhető, hogy Spira György könyve kem csupán forrásértékű mű, hanem emlékeztető olvasmány is.

Kovács Magda

Rebell oder Revolutionär? Sándor Petőfi 1823—1973 Bp. 1973. Corvina Verlag. 375 l.

A Petőfi-évforduló alkalmából a hazai közönség számára újra kiadott Petőfi-művek és számos tanulmánykötet mellett a Corvina Kiadó is hozzájárult két kötettel — a maga profiljában — Petőfi munkásságának mind szélesebb körben való megismertetéséhez. Az egyik gyűjtemény (Sándor Petőfi: Gedichte. Übertragen von Martin Remané. Nachwort von Jörg Buschmann) elsősorban a költő Petőfit kívánja közel vinni a németül olvasókhöz. A másik kötet, a *Rebell oder Revolutionär?* már címében is politikussabb célkitűzést mutat — mint az eddig — a könyv bibliográfiája szerint —, mint egy 50 németül megjelent Petőfi-gyűjtemény. Lázadó vagy forradalmár? — erre az elsősorban ideológiai-politikai kérdésre kíván választ adni e mostani gyűjtemény. A kérdésfeltevés Petőfi fellépése óta szinte állandóan napirenden van, s máig sem avult el. Az, hogy a felszabadulás utáni magyar irodalomtörténetírás és -kutatás számára; alapvető ideológiája következtében, Petőfi magatartásának ilyen nagyvonalakban történő megítélése, forradalmárként és nem lázadóként való felfogása nem volt és nem is lehetett kétséges, koránt sem jelenti azt, hogy határainkon kívül ne éljenek még a Monarchia és a két világháború között létrejött mítoszok a „rebellis” Petőfiről. E kötet válogatásának hangsúlyai is azt mutatják, hogy a prózairó, méghozzá elsősorban a politikai prózairó Petőfi minden tanulmányánál meggyőzőbb eredeti írásainak erejével kívánja a szerkesztő egy nagyformátumú forradalmár igazáról, a köré épített mítoszoktól megszabadva, az őt kevésbé ismerőket meggyőzni. Az Életképek számára 1845-ben írott útirajz tájleíró-lírai prózáján át a Kerényi Frigyeshez intézett, az élet teljességét, szerelmet, hazát, politikát átfogó leveleken keresztül az 1848-ban írott, kifejezetten politikai célzatú beszédekig és újságcikkekig ad keresztmetszetet a kötet a költő érzelmi és világnézeti gazdagságáról. Az anyag tagolása is elősegíti a tájékozódást Petőfi életművének sokrétűségében: a jól megválasztott fejezetcímek egyszerre utalnak a költő munkásságának periódusaira és ugyanakkor költészetének eszmei tartalmára. *A világ és én* (Die Welt und Ich) című fejezet a legfontosabb életrajzi elemeket mutatja be, valamint Petőfi későbbi politikai állásfoglalásának legfőbb vonásait vetíti előre az itt szereplő versekkel. *Az örült* (Der Wahnsinnige), A XIX. század költői (Die Dichter des 19. Jahrhunderts) és a *Szabadság, szerelem* (Freiheit und Liebe) c. fejezetek 1847 termését mutatják be. A további fejezetek a forradalom szakaszai szerint tagolják az életművet, pl. a *Feltámadott a tenger*